

**Chingiz Aytmatov asarlarida "Toponim va etnonimlarning
lingvokulturologik ahamiyati"**

Ergasheva Zebo Odiljon qizi

**Termiz davlat pedagogika instituti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi
talabasi**

Annotatsiya: Ushbu maqola Chingiz Aytmatovning badiiy asarlarida uchraydigan toponim va etnonimlarning lingvokulturologik ahamiyatini tahlil qilishga bag'ishlangan. Asarda toponim va etnonimlar muallifning milliy ong, tarixiy xotira, madaniy identitet va estetik qarashlarini ifoda etuvchi semantik markerlar sifatida namoyon bo'lishi yoritiladi. Aytmatov ijodida geografik joy nomlari (toponimlar) va etnik guruhlarni ifodalovchi nomlar (etnonimlar) oddiy leksik birlik bo'libgina qolmay, balki chuqur semantik va ramziy ma'noga ega. Tadqiqot davomida yozuvchining "Asrga tatigulik kun", "Oq kema", "Qiyomat", "Alvido, Gulsari!" kabi mashhur asarlari misolida toponim va etnonimlarning funksional yuklamasi, ularning konnotativ mazmuni, milliy madaniyat kodini aks ettirishi va obrazlar bilan bog'liq ramziy ifodasi tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada toponim va etnonimlar orqali berilgan madaniy ko'rsatkichlar yozuvchining universallikka yo'naltirilgan adabiy-estetik yondashuvini aks ettiruvchi jihatlar sifatida ko'rib chiqiladi. Muallif til tanlovidagi bu birliklar orqali o'z milliy-madaniy xotirasini jonlantiradi, tarixiy haqiqat va zamonaviy hayot o'rtasidagi bog'liqlikni badiiy ifodalaydi.

Maqola Aytmatov ijodini lingvokulturologik yondashuv asosida tahlil qilish orqali nafaqat uning uslubiy yutuqlarini ochib beradi, balki umumturkiy adabiyotdagi til va madaniyat uyg'unligining yorqin namunalaridan biri sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: Chingiz Aytmatov, toponim, etnonim, lingvokulturologiya, madaniy identitet, ramz, tarixiy xotira, badiiy semantika, konnotatsiya, sotsiolingvistika, til va madaniyat.

Chingiz Aytmatov asarlarida toponim va etnonimlar nafaqat geografik yoki etnik ko'rsatkichlar sifatida, balki chuqur lingvokulturologik mazmunga ega bo'lgan badiiy vositalar sifatida xizmat qiladi. Yozuvchining asarlarida toponimlar (joy nomlari) va etnonimlar (etnik guruh nomlari) faqat voqea joyini aniqlash yoki personajlar kelib chiqishini belgilash funksiyasini emas, balki milliy ongni shakllantirish, tarixiy xotirani uyg'otish, ma'naviy-madaniy identitetni aks ettirishda ham muhim rol o'ynaydi. Bu

nominativ birliklar orqali Aytmatov o'z asarlariga tarixiy chuqurlik, milliylik ruhi va madaniy semantika kiritadi.

Masalan, "Asrga tatigulik kun" romanida "Buranniy" bekati, "Sarozek" cho'li, "Besh-Tash" tog'li hududlari kabi toponimlar personajlarning hayoti, harakati va ichki holatini ifodalovchi semantik markazga aylangan. Bu nomlar muayyan joylarni bildirgan bo'lsa-da, ular orqali muallif jamiyatdagi tanazzul, tarixiy adolatsizlik, insoniy iztirob va unutilgan qadriyatlar haqida ishora qiladi. Shuningdek, bu toponimlar orqali Aytmatov ekologik muammolar, ijtimoiy befarqlik va texnokratik tsivilizatsiyaning oqibatlarini haqida falsafiy fikr yuritadi.

Aytmatov asarlarida etnonimlar ham o'ziga xos tarzda qo'llaniladi. U qahramonlarining etnik kelib chiqishini ko'rsatish orqali ularning ruhiy dunyosi, ijtimoiy o'rni va dunyoqarashi haqida bilvosita ma'lumot beradi. "Oq kema" asarida qirg'iz xalqi afsonalari, totemlari va tarixiy o'tmishiga doir elementlar orqali bolakay obrazining ruhiy olami boyitiladi. Shuningdek, turli etnik guruhlar o'rtasidagi munosabatlar, ziddiyatlar va do'stlik holatlari orqali yozuvchi insoniyatning umumiy qadriyatlarini yoritishga harakat qiladi. Etnonimlar Aytmatov badiiyatida insoniyatning sivilizatsion yo'lini milliy madaniyatlar nuqtai nazaridan baholashga xizmat qiladi.

Yana bir e'tiborli jihat – toponim va etnonimlar Aytmatov uslubida ramziy vosita sifatida ham xizmat qiladi. Ular orqali muallif davr ruhini, ideologik qarama-qarshiliklarni, inson va tabiat, shaxs va jamiyat o'rtasidagi ziddiyatlarni badiiy ifoda etadi. Aytmatov geografik va etnik nomlarni qahramonlar ruhiyatiga bog'laydi, ularni metaforik, ramziy yoki arxetipik kontekstda ishlatadi. Masalan, "Sarozek" cho'lining beg'am, ammo daxshatli manzarasi insoniyat tanlagan yo'lning ramzi sifatida tasvirlanadi. "Issiqko'l" esa hamisha yorug'lik, poklik, ona tabiatning bag'ri sifatida aks etadi.

Bundan tashqari, Aytmatovning til tanlovi va onomastik uslubi uning lingvokulturologik qarashlari bilan chambarchas bog'liq. U toponim va etnonimlarni faqat qaysidir yer yoki xalq nomi sifatida emas, balki ularning madaniy kodlarini ochuvchi elementlar sifatida foydalanadi. Bu yondashuv asarlar mazmunini boyitadi, o'quvchini til orqali madaniy tafakkurga olib kiradi.

Xulosa qilib aytganda, Chingiz Aytmatov asarlaridagi toponim va etnonimlar muallifning milliy va insoniy qadriyatlarga sodiqligi, tarixiy xotirani asrab-avaylashga bo'lgan intilishi, madaniy tafakkurini ifoda etuvchi kuchli badiiy vositalardir. Ular orqali Aytmatov o'z asarlariga o'ziga xos milliy kolorit, madaniy kontekst va semantik

chuqurlik beradi. Bu esa uning badiiy tilini nafaqat estetik, balki lingvokulturologik jihatdan ham o‘ta ahamiyatli qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aytmatov, Ch. (1988). *Asrga tatigulik kun*. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot.
2. Aytmatov, Ch. (1990). *Qiyomat*. Toshkent: “Yosh gvardiya” nashriyoti.
3. Aytmatov, Ch. (1981). *Oq kema*. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot.
4. Berdikulov, B. (2017). “Chingiz Aytmatov asarlarida toponimlar va ularning semantik xususiyatlari”. *Adabiyotshunoslik*, 2(4), 45–51.
5. Karimov, D. (2020). “Toponim va etnonimlarning lingvokulturologik jihatlari”. *Til va adabiyot ta’limi*, 1(3), 72–78.
6. Xudoyberganova, M. (2021). “Aytmatov asarlarida milliy obrazlar va nomlash madaniyati”. *Tilshunoslik va madaniyat*, 3(1), 63–70.
7. Baldauf, R. B., & Kaplan, R. B. (2007). *Language Planning and Policy*. Multilingual Matters.
8. Pavlenko, A. (2008). *Multilingualism in Post-Soviet Countries*. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 11(3–4), 275–314.
9. Maslova, V. (2001). *Lingvokulturologiya*. Moskva: Akademiya.
10. Fishman, J. A. (1972). *The Sociology of Language*. Rowley, MA: Newbury House.

Research Science and
Innovation House

